Αναδημοσίευση από tovima.gr

Από το 1970 και μετά ο μοναχικός διανοητής εργάζεται προς την κατεύθυνση μιας ερμηνευτικής του ελληνισμού που, όπως γράφει ο ίδιος σε ένα «Γράμμα προς τον Κορνήλιο Καστοριάδη», ανοίγει τον σύντομο και ασφαλή δρόμο «της νήψεως και της αυτοσυνειδησίας»

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ: Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1939. Χάρισε στον μαρξισμό την ύστερη εφηβεία και τα φοιτητικά του χρόνια στην Ελλάδα, όπως γράφει στη «Μαρτυρία» που πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ευθύνη». «Παραδόθηκα σχεδόν άνευ όρων στην πολιτικολογία και όπως, λόγω ηλικίας, έκλινα συναισθηματικά προς τους διωκόμενους, γρήγορα τους εταύτισα στη συνείδησή μου με τους αδικημένους και αληθινούς και εξεγέρθηκα», γράφει στο ίδιο κείμενο. Επί πτυχίω στη Νομική Αθηνών, εγκατέλειψε την Αριστερά και έφυγε για το Παρίσι, όπου σπούδασε φιλοσοφία. Στο Παρίσι συνάντησε τον Κορνήλιο Καστοριάδη και γνώρισε καλά τη σκέψη του για τον Μαρξ, για τον σοσιαλισμό και τη βαρβαρότητα. Στο βιβλίο του «Μαρτυρία και Γράμμα, Απόλογος για τον Μαρξ και λόγος για τον Καστοριάδη» (Κέδρος, 1984), ο Στέλιος Ράμφος αναφέρεται σε όλη αυτή τη σχέση, «λογαριάζοντας ένα κομμάτι της ζωής του, μέρος της ιστορίας των άλλων δύο». Το κενό που άφησε μέσα του η απουσία του μαρξισμού δεν γέμισε βιαστικά.

«Ανοιξα σιγά σιγά για λογαριασμό μου έναν δρόμο, ο οποίος μετά το χειροπιαστό αδιέξοδο του Μαΐου του 1968 χαράχτηκε αμετάκλητα: εδιζησάμην εμεαυτόν και βγήκα στη θρησκεία». Στο Παρίσι δεν ακολούθησε λοιπόν τις φιλοσοφικές μόδες. «Μετά την ευρωπαϊκή και την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, στράφηκα στη μελέτη της πατερικής θεολογίας και των πνευματικών προβλημάτων του νέου ελληνισμού, η κατανόηση των οποίων χωρίς υπερβολή με απορρόφησε. Προτού φύγω για το εξωτερικό, η Ελλάδα πνευματικά δεν υπήρχε για μένα. Την ανεκάλυψα στην ξενιτιά, όπου ανεκάλυψα συγχρόνως και την κρίση της Ευρώπης». Στο Παρίσι δίδαξε στο Πανεπιστήμιο Βενσέν (δημιούργημα του Μάη). Επέστρεψε στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση και διεκδίκησε θέση φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών. Συνυποψήφιός του ήταν ο Παναγιώτης Κονδύλης. Αλλά και οι δύο «έφτασαν ως την υποψηφιότητα», όπως ειρωνικά λέει ο Στέλιος Ράμφος. Διάλεξε τον μονήρη βίο τού στοχαστή, με πυκνές όμως δημοσιεύσεις και πυκνές διαλέξεις και σεμινάρια, κυρίως στο Κολλέγιο Αθηνών και στο Ιδρυμα Γουλανδρή - Χορν.

ΕΡΓΟ. Πάνω από 20 βιβλία συναποτελούν το συγγραφικό έργο του Στέλιου Ράμφου.

Μείζονα θεωρούνται το δίτομο «Μίμησις εναντίον μορφής, Εξήγησις εις το Περί Ποιητικής του Αριστοτέλους» και «Πελεκάνοι Ερημικοί, Ξενάγησι στο Γεροντικόν». Από τη βιβλιογραφία του δεν λείπουν βιβλία - παρεμβάσεις για ζητήματα παιδείας, γλώσσας και παράδοσης. Τελευταίο του βιβλίο είναι το «Χρονικό ενός καινούργιου χρόνου» (εκδόσεις Ινδικτος), που ο ίδιος το χαρακτηρίζει «σχεδίασμα πνευματικής στρατηγικής» και όπου, μεταξύ άλλων, θέτει το θέμα της γόνιμης αλληλενέργειας μεταξύ του πνευματικού μας πολιτισμού και εκείνου της Δύσεως.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ. Μονήρης και κλειστός αλλά εξαιρετικά δημιουργικός, ο Ράμφος δεν ανοίγεται εύκολα στα Μέσα και δεν παραδίδεται στο παιχνίδι των «προσωπείων». Σπάνια δημοσιεύονται προσωπικές φωτογραφίες του ή πορτρέτα. Συνήθως δημοσιεύονται φωτογραφίες από διαλέξεις του ή από συμμετοχή του σε δημόσιες συζητήσεις. Μία από τις προσωπικές φωτογραφίες τον δείχνει «πλάτη» στο εξώφυλλο του βιβλίου του Δημήτρη Νόλλα «Ονειρεύομαι τους φίλους μου», μαζί με τον Αλέξη Κυριτσόπουλο, τον Νίκο Ξυδάκη και τον Νόλλα.

τι λέω το χρωστώ στους Αρχαίους. Οσα θαύμασα στους νεότερους και ό,τι νόμισα πως ανεκάλυψα μόνος μου τα συνάντησα αργότερα σε παλιές γραφές. Μετά τον Πλωτίνο η φιλοσοφία δεν έχει τίποτε να πει, όπως μετά τον Χριστό η ζωή δεν έχει τίποτε να κερδίσει. Το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε, και το βρίσκω σπουδαίο και δύσκολο, είναι να πούμε με δικά μας λόγια αλήθειες παμπάλαιες. Η πιο δυνατή πρωτοτυπία είναι η οικειοποίηση. Μη μας διαφεύγει ότι ο ελληνισμός είναι απ' αρχής μέχρι τέλους δάνειο και απ' αρχής μέχρι τέλους καινούργιος. Στους Ελληνες δεν χρωστούμε τη δημιουργία εκ του μηδενός. Τους χρωστούμε τη δόξα του μηδενός. Τη δημιουργία».

Σε αυτή την αποστροφή του Στέλιου Ράμφου, που διατυπώνεται με δραματικό και βιωματικό τρόπο στο δοκίμιο «Τόπος Υπερουράνιος» - κείμενο που περιλαμβάνεται στη συλλογή «Τριώδιον» (εκδόσεις Αρμός, 1995) -, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τους όρους της εργασίας του, η οποία, από το 1970 και εδώθε, συνίσταται σε μια συστηματική και πολύ πρωτότυπη (οφείλουμε να το ομολογήσουμε) ερμηνευτική του ελληνισμού.

Εκείνο που ενδιαφέρει ζωτικά τον Ράμφο, έτσι όπως αυτό αποκαλύπτεται μέσα στην αλληλουχία των έργων του, είναι ποιες σύγχρονες προεκτάσεις μπορεί να έχει μια εργασία για τις πρωτεϊκές μορφές με τις οποίες παρουσιάζεται η ελληνική σκέψη και πώς αυτή η σκέψη μπορεί να ενταχθεί οργανικά στον σύγχρονο στοχασμό, βοηθώντας την Ελλάδα, και ό,τι αποκαλούμε ελληνικό, όχι μόνο να μετάσχει στην «ευρωκοινωνία» και στον οικουμενικό κόσμο αλλά και να μην απολέσει - αντίθετα να εισφέρει - την «ιδιοπροσωπία» της.

Εννοιες ή ζεύγη εννοιών όπως Παράδοση, Ανατολή - Δύση, Εγώ - Εμείς, Ατομο - Πρόσωπο, Ταυτότητα - Διχασμός παίζουν ενεργό ρόλο σε αυτό το ερμηνευτικό σύστημα ενώ τη βάση αποτελεί ο διάλογος με τις πηγές, με τα κλασικά κείμενα.

* Φιλόσοφοι
και Πατέρες

Η ερμηνευτική του Ράμφου συνδυάζει την κλασική σκέψη με τη βυζαντινή σκέψη, τους αρχαίους στοχαστές και φιλοσόφους με τους Πατέρες της Εκκλησίας. «Η συγκριτική μελέτη της κλασικής και της βυζαντινής σκέψεως μου έδειξε ότι ο ελληνισμός μπορεί να παρουσιάσει στον σύγχρονο κόσμο μια εκδοχή του ατόμου η οποία ανταποκρίνεται στα ουσιαστικά αιτήματα της εποχής», έλεγε ο Στέλιος Ράμφος σε μια συνέντευξή του στο περιοδικό «Ερουρέμ» (Μάιος 1995), ένα περιοδικό που έφερε και φέρει (σήμερα κυκλοφορεί με τον τίτλο «Ινδικτος») τη σφραγίδα του στοχασμού του.

«Το Βυζάντιο δεν ξέχασε ποτέ τη διαρκή σχέση του ενός με τα πολλά, το πρόβλημα με το οποίο μετρήθηκε η ελληνική σκέψη. Ο αρχαίος κόσμος κινήθηκε προς μια κατεύθυνση ουσιαστικότερης επικοινωνίας με το πνεύμα και επομένως μεγαλύτερης αυτοσυνειδησίας. Και ένα σπουδαίο πρόβλημα, το οποίο έθιξε πρώτος ο Πλάτων και μετά ακολούθησαν όλοι, ήταν ότι δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τα πολλά χωριστά από το έν. Πρόκειται με άλλα λόγια περί της διαφοράς του ατόμου και του προσώπου.

Η δική μας παράδοση ετράπη προς το πρόσωπο επειδή οι πατέρες δεν έχασαν το νήμα - φιλοσοφικά εννοώ, όχι πνευματικά - της κλασικής και της νεοπλατωνικής σκέψεως, ενώ στη Δύση προκρίθηκε η λύση τού ενός χωρίς τα πολλά», έλεγε στην ίδια συνέντευξη ο Στέλιος Ράμφος.

* Αριστοτέλης
και αναχωρητές

Αυτή η συγκριτική μελέτη της κλασικής και βυζαντινής σκέψης αποτυπώνεται στα δύο μείζονα, κατά την άποψή μας, έργα του Ράμφου, που είναι το «Μίμησις εναντίον μορφής,

Εξήγησις εις το Περί Ποιητικής του Αριστοτέλους» (εκδόσεις Αρμός, 1992) και «Πελεκάνοι Ερημικοί, Ξενάγησι στο Γεροντικόν» (Αρμός, 1994), ένα βιβλίο που γνώρισε και εκδοτική επιτυχία.

Στον πρόλογο της «Μιμήσεως» ο Ράμφος καθορίζει τον στρατηγικό σκοπό όλης της εργασίας: να προσπελάσει πολυδιαβασμένα και αποφασιστικά για την πνευματική ιστορία της Δύσεως αρχαιοελληνικά κείμενα, να δει πού η ανάγνωσή τους υπήρξε παραπλανητική, ακόμη και αν ήταν γόνιμη, και να εντοπίσει τους αφανείς, πλην ακαθαίρετους οργανικούς δεσμούς του προχριστιανικού με τον χριστιανικό ελληνισμό. Μέσα στην προοπτική αυτή δεν είναι τυχαίος ο τίτλος «Μίμησις εναντίον μορφής» ούτε το επιλογικό κεφάλαιο του βιβλίου που έχει τίτλο «Από την τραγική μίμησι στην Θεία Λειτουργία».

Στο «Πελεκάνοι Ερημικοί» ο Ράμφος σχολιάζει τα αποφθέγματα αναχωρητών του 4ου κυρίως αιώνα, που περιέχονται στη συλλογή «Γεροντικόν». «Τα αποφθέγματα των αγίων Γερόντων είναι λόγος του εσχάτου εκ πείρας, πρακτική υποτύπωσις της καινούργιας ζωής, και μας ενδιαφέρουν ζωτικά για να γνωρίζουμε από πρώτο χέρι το αρχέτυπό μας: τι λογής άνθρωπο, ρυθμό ψυχής και πνεύμα ζωής έφερε στον κόσμο η χριστιανική πίστις», γράφει ο Ράμφος, αναδεικνύοντας έτσι σε συστατικό της ερμηνευτικής του αυτά τα «αφελή» ρήματα των αναχωρητών της Αιγύπτου, της Συρίας και της Παλαιστίνης.

Η αναζήτηση οργανικών δεσμών προχριστιανικού και χριστιανικού ελληνισμού κυριαρχεί και στο βιβλίο «Φιλοσοφία Ποιητική - Πλατωνικά Ζητήματα» (εκδόσεις Αρμός, 1991). Είναι μια φιλοσοφία ποιητική που επιφέρει αυτογνωσία και αντικαθιστά τη δεσποτεία του εμπειρικού με λειτουργική σχέση. «Σε αυτό το σημείο μάς δίδεται η θεμελιακή αντίληψη, η πιο ισχυρή ροπή του πλατωνισμού, αλλά μας δίδεται επίσης ο προορισμός του ελληνισμού», σημειώνει ο Ράμφος.

Στο βιβλίο η εισαγωγή στο πλατωνικό όλον γίνεται μέσω του Ηρακλείτου, ενώ οι αναφορές στους Πατέρες της Εκκλησίας «υπογραμμίζουν την υφιστάμενη συνέχεια αιτήματος ζωής για την αλήθεια και το πνεύμα, που σημειοδοτεί από χιλιετιών τον δρόμο του ελληνικού πολιτισμού και αποτελεί το εξέχον χαρακτηριστικό του».

Μέσα σε αυτή την οπτική πρέπει να δούμε το εξαιρετικά ενδιαφέρον και πολύ πρωτότυπο βιβλίο «Φιλόσοφος και Θείος Ερως» (εκδόσεις Τήνος, 1989), όπου σχολιάζονται το «Συμπόσιον» του Πλάτωνα και οι «Υμνοι θείων ερώτων» του Αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου, μια μορφή που καθώς έζησε ανάμεσα στον δέκατο και στον ενδέκατο αιώνα

μετέχει στην καθοριστική, αόρατη μετακίνηση που οδηγεί από τους βυζαντινούς χρόνους στους νεότερους.

Ο Στέλιος Ράμφος «συνδέθηκε» ιδιαίτερα με τον Αγιο Συμεών γιατί του επέτρεψε να περάσει σε μια θεολογική συγγραφή, αδιαφορώντας για τους κανόνες της επιστημονικής πειθαρχίας. Και ενώ η σύνολη εργασία του Ράμφου έχει τα χαρακτηριστικά της εργασίας ενός φιλοσόφου - στοχαστή, έτσι όπως ορίζεται με τα δυτικά συστήματα αναφοράς, τουλάχιστον τα πανεπιστημιακά, η «παράβαση» των κανόνων της πειθαρχίας του, ακόμη και του επιστημολογικού υλικού, τον κάνουν προκλητικό.

«Είτε ερμηνεύω τον Ηράκλειτο και τον Πλάτωνα, είτε καταπιάνομαι με τον Παπαδιαμάντη, είτε με τη γλώσσα και με την ορθόδοξη παράδοση, σκέπτομαι τον πνευματικό πυρήνα του ελληνισμού και σπουδάζω την ανεξάντλητη εκείνη ζωτική του ενέργεια, που άλλοτε ανεβάζει το έθνος ψηλά σαν δύναμη απροσμάχητη και άλλοτε το συνέχει σαν λεπτή πνοή», γράφει στο βιβλίο του «Η πολιτεία του Νέου Θεολόγου» (Κέδρος, 1981).

* Ο μύθος
της νεορθοδοξίας

Για πολλούς το όνομα του Στέλιου Ράμφου είναι συνδεδεμένο με τη μεταπολιτευτική, δημοσιογραφική κατασκευή της «νεορθοδοξίας», μέσα στην οποία είχαν χωρέσει ένα σωρό ετερόκλητα πράγματα, από τα συνθήματα τύπου «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο» ως τα στιχουργικά νεφελώματα του Σαββόπουλου περί κοινοτήτων και η φιλολογία για την εκλογή ενός θεολόγου σε πανεπιστημιακή έδρα φιλοσοφίας.

Φυσικά ο Ράμφος ούτε «νεορθόδοξος» είναι ούτε η ερμηνευτική του ελληνισμού με την οποία καταγίνεται τον κατατάσσει αυτομάτως στους «ελληνοκεντρικούς». Ο ίδιος αναφέρεται συχνά στον λόγο του σλαβόφιλου Ντοστογέφσκι για τον Πούσκιν, που επειδή ήταν τόσο ωραίος (ο λόγος), ο δυτικόφιλος Τουργκένιεφ φίλησε τον εχθρό του.

Η αλήθεια είναι ότι οι εργασίες του Ράμφου πυροδότησαν μια ιδεολογική αντιπαράθεση σε μια εποχή ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Αν εξαιρέσουμε τη διαρκή διαμάχη για τη γλώσσα, που είναι ιδεολογική όταν δεν γίνεται στείρα φιλολογική, η διαμάχη για το «ελληνικό πρόβλημα» ήταν ο μόνος ζωντανός διάλογος ιδεών των τελευταίων ετών.

Σε αυτό το πρόβλημα «του ποιοι είμαστε», που αποτελεί και την αιτία μιας «διχασμένης κατάστασης», μιας «εθνικής σχιζοφρένειας», ο Ράμφος δεν απαντά με αφορισμούς. Θέτει το αίτημα της εξατομίκευσης.

«Η Ηνωμένη Ευρώπη δεν αποτελεί ιδέα, αποτελεί συγκυρία ιστορική, εις την οποία οφείλουμε να προσαρμοστούμε διατηρώντας, όπως όλοι οι εταίροι, το δικό μας πρόσωπο», γράφει. Και αλλού λέει: «Υπάρχει ένα ζωτικό θέμα: να είμαστε σύγχρονοι της εποχής χωρίς να χάσουμε τον εαυτό μας. Αυτό θα το πετύχουμε διαλεγόμενοι ουσιαστικά με τη σημερινή πραγματικότητα, είτε στη Δύση βρίσκεται είτε στην Ανατολή. [...]

Η Δύση είναι κυρίαρχη και αυτό μας υποχρεώνει να την σκεφθούμε πιο επίμονα».

* Πολιτισμός

και συμπολιτισμός

Σε αυτή την ανάδειξη και την προβολή του «δικού μας προσώπου» βασικό ρόλο παίζει η παράδοση, που δεν είναι η επιβίωση των αξιών ενός κόσμου νεκρού ή μια γραφική σύλληψη αλλά ένα ιστορικό μέγεθος, «ο χώρος της ίδιας της ιστορίας, η μετάδοση ενός νοήματος που προϋπάρχει και η σύλληψη ενός υπονοούμενου».

Στο τελευταίο του βιβλίο «Χρονικό ενός καινούργιου χρόνου» (εκδόσεις Ινδικτος, 1996) ο Στέλιος Ράμφος, δανειζόμενος τον εθνολογικό όρο της acculturation, εισάγει την έννοια του «τακτικής του συμπολιτισμού» για την πλεύση της Ελλάδας στον οικουμενικό χώρο. Γράφει: «Οταν μια χώρα με ιδιοπρόσωπη παράδοση τείνει να μετάσχει του παγκόσμιου πλέον δυτικού πολιτισμού υπό την πίεση των αγαθών του, ανασύρει είτε δημιουργεί αξίες τις οποίες προβάλλει σε όλες τις κατευθύνσεις με αίσθημα ισοτιμίας ή ακόμη και υπεροχής εν σχέσει προς τις κυρίαρχες». Είναι και αυτός ένας δρόμος αυτοσυνειδησίας.